

Козійчук Оксана,
м. Київ, Україна

УДК 377:37.014

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

В статті раскрыто вплив організаційно-педагогічних умов і професійного вибору на рівень соціалізації одареної молоді. Виділені фактори профориєнтації і проаналізована роль професійного самоопределення в соціалізації особистості.

Определена перспектива решения задач с учетом опыта профессионального самоопределения в соответствии с способностями и склонностями личности в общеобразовательной среде учебного заведения.

Ключевые слова: соціалізація, одаренна молодь, професійне самоопределення, профориєнтація, соціально-педагогічні умови.

In the article the influence of organizational and pedagogical conditions and professional choices on the level of socialization of gifted youth. The factors motivating and analyzed the role of professional self-determination in the socialization of the individual.

Determine the prospects of solving problems based on the experience of professional self-determination in accordance with the abilities and inclinations of the individual in the general education environment school.

Key words: socialization, gifted youth, professional self-definition, occupational guidance, social-pedagogical accompaniment.

У сучасній педагогічній теорії та практиці особливої значущості набуває проблема соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей та молоді, створення освітнього сприятливого для розвитку особистості середовища з високим рівнем сформованості творчих здібностей та їх самореалізації.

Зазначені завдання задекларовано у новому Законі України «Про освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Указі Президента «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» (2010), Проекті «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.». У цих державних документах наголошується на тому, що успішна соціалізація учнівської молоді можлива за умови переорієнтації та переструктурування змісту та форм організації навчально-виховного процесу.

Важливо зазначити, що останні дослідження переконливо доводять, що молодим людям у сучасних соціально-економічних умовах досить важко актуалізувати здібності у професійній сфері.

У контексті вищесказаного особливої актуальності у сучасних умовах розвитку освіти набуває проблема соціалізації обдарованої учнівської молоді. Розгляд і розв'язання цієї проблеми спонукало дослідників до переосмислення соціалізації особистості в освітньому середовищі (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, Н. Лавриченко, М. Лукашевич та ін.).

Аналіз досліджень та публікацій також засвідчує, що предметом уваги вчених були проблеми становлення особистості на засадах сучасної філософії освіти (В. Кремень, В. Мадзігон, І. Зязюн, В. Андрущенко, О. Савченко, О. Сухомлинська).

Коло питань пов'язаних із дослідженням способів соціалізації обдарованих дітей та молоді висвітлено у працях О. Антонова, О. Власова, М. Гнатко, Н. Завгородньої та ін. Психолого-педагогічні засади професійного самовизначення учнівської молоді розкрили у своїх працях Г. Балл, Н. Бібік, Є. Клімов, Г. Костюк, П. Перепелиця, Н. Побірченко, В. Рибалка та ін.

Однак, якщо проблема професійного самовизначення успішно розробляється вченими, то соціально-педагогічне підґрунтя соціалізації особистості як чинника взаємозв'язку вибору професії з її реалізацією в соціумі, фахівцями вивчено недостатньо.

Метою і завданнями дослідження є виявлення передумов та чинників соціалізації обдарованої учнівської молоді в контексті професійного самовизначення.

Соціалізація особистості (від латин. *socialis* – суспільний) – це процес входження людини у суспільство та активне засвоєння нею соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності у цьому суспільстві. У процесі соціалізації в людини формуються соціальні якості, знання, вміння, відповідні практичні навички, що надає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація особистості триває все життя та має певні напрями [1]. Одним із напрямів соціалізації особистості є її професійне самовизначення.

Професійне самовизначення частіше визначається як вибір людиною напрямку та змісту подальшого розвитку, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення власної життєвої мети та моральних цінностей. Це цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення. Соціалізація містить процес професійного самовизначення особистості, а саме: формування професійних інтересів, напрямів, здійснення вибору професії – по суті, вибору життєвого шляху та місця в соціально-професійній структурі суспільства.

Відповідно сутнісні риси соціалізації – це адаптація та саморозвиток, формування ціннісних установок, пристосування до соціальних умов – притаманні процесу професійного самовизначення особистості, а принципи соціалізації є провідними в аналізі процесу професійного самовизначення особистості.

Щодо досліджування професійного самовизначення у контексті соціалізації особистості, то його важливо здійснювати, використовуючи один із зазначених підходів:

- процес професійного самовизначення – природний процес, що виникає як особистісне новоутворення на певному проміжку онтогенезу;
- процес професійного самовизначення – штучно організований процес, що вбудовано у певну практику (профорієнтацію).

Потрібно зазначити, що з позиції першого та другого підходів професійне самовизначення характеризується в контексті явища соціалізації, є процесом входження молоді у суспільне життя [2].

У контексті актуальності значущості набуває професійна орієнтація, як науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення та науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на людину, що сприяє своєчасному вибору професії з урахуванням нахилів, здібностей, інтересів, а також кадрових потреб країни [3].

Таким чином, підготовка обдарованої учнівської молоді до професійного самовизначення передбачає здійснення спеціально організованої психолого-педагогічної діяльності, спрямованої на формування в них здатності до самоаналізу та аналізу професій через існуючі три фактори профорієнтації:

- 1-й фактор – індивідуальні здібності та особливості, можливості, вміння, інтереси людей;
- 2-й фактор – особливості професії, вимоги, що висувають перед людиною;
- 3-й фактор – правильне співвідношення між собою 1-го та 2-го факторів.

Цікавим для нас буде виокремлення науковцями основних моментів профорієнтації, серед яких:

- процес впливу соціального середовища на особистість, що формується;
- процес усвідомлення необхідності діяльності, пізнання конкретної її сфери;
- перетворення діяльності за законами розвитку сьогоденної дійсності [4].

Разом з тим, професійний вибір – це процес багатоетапний стосовно утворення та прийняття рішення. На *першому етапі* виникає проблема вибору професії, приймається рішення. *Другий етап* пов'язано зі з'ясуванням джерел інформації, компетентних осіб, які допомагають у виборі професії. *Третій етап* – збір інформації, що відображає суттєві моменти конкретної ситуації вибору. На *четвертому етапі* формується узагальнене уявлення про ситуації вибору професії. *П'ятий етап* – це пошук варіантів вирішення, їх оцінювання. На заключному, *шостому*, етапі здійснюється остаточний вибір професії [5].

В історії розвитку вітчизняних навчальних закладів та педагогіки накопичено значний досвід, формування професійної спрямованості з підготовки молоді до правильного професійного вибору.

У контексті вищесказаного, питання соціалізації обдарованої молоді, як мети професійної орієнтації, особливо активно досліджувалось у 1960–80-і роки ХХ ст. За цей період створювалась єдина система профорієнтаційних заходів замість вузькопрофесійної підготовки молоді. Також функціонували міжшкільні НВК та навчально-методичні кабінети професійної орієнтації у навчальних закладах, створювалися ради з координації профорієнтаційної діяльності. Співвідношення теорії і практики у виробничому навчанні та чергування періодів навчання і професійної діяльності встановлювалося залежно від профілю спеціальної підготовки молоді та від умов регіону (вирішувалось на регіональному рівні).

Результатом дослідження проблем відповідності особистості та професії на цей період стало визначення поняття «обдарованість». Це поняття розглядалося дослідниками, як особистісна якість, що відповідає вищому рівню узгодженості особистості та професії [5].

За такого підходу, допомогу учнівській молоді в орієнтації на професійну діяльність мають надавати суспільні інституції шляхом створення педагогічно доцільної та психологічно адекватної освітньо-наукової системи, що максимально задовольнить їхні професійні плани відповідно до існуючих та перспективних напрямів соціально-економічного розвитку [6].

На основі вищезазначеного можемо з впевненістю стверджувати, що значущу роль у профорієнтації учнівської молоді покликані відігравати соціальні інституції, до яких належать навчальні заклади (НЗ) системи середньої освіти. У них зміст профорієнтаційної діяльності визначається двома основними завданнями – створити профорієнтаційну (з чого обирати) та мотиваційну (чому обирати те, а не інше) основу, на якій будується професійний план обдарованого старшокласника [7].

Зауважимо, що частині обдарованих старшокласників властива мультипотенційність, адже існує думка, що талановита людина талановита в усьому. Мультипотенційність створює внутрішній конфлікт, пов'язано з вибором сфери діяльності. За можливості обдарованого старшокласника реалізувати себе у багатьох сферах діяльності, правильний вибір професії буде здійснено з урахуванням ціннісних орієнтацій, оскільки вони є основою цілей, ідеалів, переконань, інтересів, а також тісно пов'язані з пізнавальною та вольовою сферами діяльності.

З психологічної точки зору стає зрозуміло, що на меті необхідно ставити поступове та методичне втілення творчих посилів у діяльності особистості. З часом вони самостійно здійснюють вибір та визначатимуть себе, як творчу особистість, використовуючи власні можливості у творчій самореалізації. Повинен поступово та безперервно розвиватися процес творчого самовизначення особистості [8].

Таким чином, урахування психологічних аспектів профорієнтаційної діяльності з обдарованою учнівською молоддю створює достатню психологічну підтримку особистості щодо вибору майбутньої професії, а також сприяє запобіганню виникнення труднощів психологічного характеру, притаманних обдарованим особистостям у життєдіяльності, та у профорієнтаційній діяльності.

Соціалізацію обдарованої учнівської молоді в контексті професійного самовизначення необхідно розглядати як:

- соціально-педагогічне поняття, що відображає перебіг соціального формування особистості у конкретному середовищі з визначенням місця у соціумі;
- невід’ємну частину цілісного навчально-виховного процесу у різних типах навчальних закладів у системі освіти.

Отже, профорієнтація має бути органічною частиною навчально-виховної діяльності ЗНЗ, оскільки вибір професії, як усвідомлення необхідності власної участі в суспільно корисній діяльності, є важливою умовою формування особистості, підвалиною успішної соціалізації.

Спробою історичної реконструкції цілеспрямованої діяльності з профорієнтації, добору, навчання та первинної професійної підготовки молоді стала розробка Концепції профільного навчання у старшій школі. Згідно з нею, форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб’єктів навчально-виховного процесу в системі профільних НЗ та забезпечують умови для підготовки учнівської молоді до свідомого життєвого самовизначення, професійного вибору та професійної адаптації.

Завдяки профілізації забезпечується соціалізація обдарованої учнівської молоді в освітньому середовищі ЗНЗ, здійснюється відповідність змісту навчально-виховної діяльності перспективам соціально-економічного розвитку суспільства, його соціальним цінностям.

Важливо зазначити, що *процес соціалізації* учнівської молоді у профільному НЗ містить раннє залучення обдарованої молоді до науково-пошукової діяльності з орієнтацією на визначення майбутньої сфери професійної діяльності. Відповідний характер педагогічної взаємодії надає учнівській молоді право вибору більш значущих видів навчально-виховної діяльності, стимулює процес самовизначення та самореалізації.

Освітнє середовище ЗНЗ є тим соціумом, в якому процес соціалізації обдарованої молоді може бути ефективним, оскільки зорієнтований на створення сприятливих можливостей для самовдосконалення, самореалізації, розвитку особистості, повноцінного і гуманного мікросередовища, де здійснюється інтелектуальне становлення обдарованої особистості.

Окрім означеного, має місце і негативний вплив на соціальну ситуацію розвитку учнівської молоді, що впливає на її соціалізацію. Сьогодні це реорганізація системи середньої освіти, що повинна бути цілісною системою, де вищий рівень навчання є логічним продовженням попереднього. Разом з тим, не завжди прослідковується наступність, на суспільному рівні не створюються умови для формування у старшокласників свідомої мотивації до майбутньої професійної діяльності та свідомого вибору профілю навчання, стилю та способу життя в цілому.

Важливими є проблеми масового переходу до профільного навчання у навчальних закладах III-го ступеня:

- обмежені кадрові можливості;
- відсутність широкого впровадження зовнішніх форм організації профільного навчання (міжшкільних профільних груп району, освітнього округу тощо);
- недостатній рівень розвитку технологій дистанційного навчання.

Під час вибору профілю навчання простежується невідповідність вимогам ринку праці, реальним потребам виробництва та вимогам, необхідним для подальшого навчання у відповідних професійних навчальних закладах.

Таким чином, доцільно зазначити, що впродовж навчання в учнів змінюються життєві та професійні плани, зростає кількість тих, для кого навчання і трудова діяльність втрачає сенс. У цьому виявляється недостатній рівень профорієнтаційної діяльності у ЗНЗ.

Перспективу подальшого вивчення проблеми ми пов’язуємо з необхідністю вдосконалення управління діяльністю з підготовки учнівської молоді до вибору професії з урахуванням перспектив ринку праці, як бази для майбутнього працевлаштування.

Використані літературні джерела

1. *Галус О. М.* Соціалізація особистості: сутність, концептуальні підходи у наукових теоріях, напрямках, школах [Електронний ресурс] / О. М. Галус. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. *Карназова Л. М.* Самоопределение профессионала в проблемной ситуации [Текст] / Л. М. Карнозова // *Вопр. психологии.* – 1990. – № 6. – С. 75–82.
3. *Федоришин Б. О.* Психологічні аспекти профорієнтації учнів [Текст] / Б. О. Федоришин. – Київ : Знання, 1976. – 47 с.
4. *Коропецька О. М.* Профорієнтація та профвідбір [Текст]: навч. посіб. / О. М. Коропецька. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 348 с.
5. *Бех І. Д.* Виховання особистості [Текст]: у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 1. – Київ : Либідь, 2003. – 175 с.
6. *Павлютенков Е. М.* Профессиональная ориентация учащихся [Текст] / Е. М. Павлютенков. – Київ : Рад. шк., 1983. – 153 с.
7. *Рибалка В. В.* Психологія розвитку творчо обдарованої особистості [Текст]: наук-метод. посіб. / В. В. Рибалка; НАПН України Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих; Інститут обдарованої дитини – Київ : НАПН України; Ін-т обдарованої дитини, 2010. – 442 с.
8. *Климов Е. А.* Психологія професіонала: обрані психологічні праці [Текст] / Е. А. Климов. – М.: Московський психолого-соціальний інститут ; Воронеж: НВО «МОДЕК», 2002. – 736 с.

Bibliography

1. *Halus O. M.* Sotsializatsiia osobystosti: sutnist, kontseptualni pidkhody u naukovykh teoriiah, napriamakh, shkolakh [Elektronnyi resurs] / O. M. Halus. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua>. – Nazva z ekrana.
2. *Karnazova L. M.* Samoopredelenye professyonalna v problemnoi sytuatsyy [Tekst] / L. M. Karnozova // *Vopr. psykholohyy.* – 1990. – № 6. – S. 75–82.
3. *Fedoryshyn B. O.* Psykholohichni aspekty proforiantatsii uchniv [Tekst] / B. O. Fedoryshyn. – Kyiv : Znannia, 1976. – 47 s.
4. *Koropetska O. M.* Proforiantatsiia ta profvidbir [Tekst]: navch. posib. / O. M. Koropetska. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2009. – 348 s.
5. *Bekh I. D.* Vykhovannia osobystosti [Tekst]: u 2 kn. / I. D. Bekh. – Kn. 1. – Kyiv : Lybid, 2003. – 175 s.
6. *Pavliutenkov E. M.* Professyonalnaia oryentatsyia uhashchykhsia [Tekst] / E. M. Pavliutenkov. – Kyiv : Rad. shk., 1983. – 153 s.
7. *Rybalka V. V.* Psykholohiia rozvytku tvorcho obdarovanoi osobystosti [Tekst]: nauk-metod. posib. / V. V. Rybalka; NAPN Ukrainy In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh; Instytut obdarovanoi dytyny – Kyiv : NAPN Ukrainy; In-t obdarovanoi dytyny, 2010. – 442 s.
8. *Klymov E. A.* Psykholohiia profesionala: obrani psykholohichni pratsi [Tekst] / E. A. Klymov. – M.: Moskovskiy psykholoho-sotsialnyi instytut ; Voronezh: NVO «MODEK», 2002. – 736 s.